

ביעור פירווי חמץ של פחות מכזית

מקור הדין

שיעור חיוב ביעור חמץ

במשנה מובאת מחלוקת בין שמאי ובית הלל בשיעור האיסור בחמץ אם הוא בכזית או בכזית

1. משנה מסכת ביצה פרק א משנה א

... בית שמאי אומרים שאור בכזית וחמץ בככותבת ובית הלל אומרים זה וזה בכזית:

ובראשונים מוסבר שהמחלוקת לעניין חיוב ביעור האם דינה כאכילה בכזית

2. פירוש המשנה לרמב"ם מסכת ביצה פרק א משנה א

ואין מחלוקת בין בית שמאי ובית הלל ששאר וחמץ לענין אכילה בכזית לאמרו יתעלה שבעת ימים שאור לא ימצא בביתכם כי כל אוכל חמץ, ואמרו פתח הכתוב בשאור וסיים בחמץ לומר זהו חמץ זהו שאר, אבל מחלוקתם לענין ביעור, בית שמאי אומרים שעל כל פנים יש ביניהם חילוק, שאם לא כן למה אמר חמץ ואמר שאור, וכיון שאין חילוק ביניהם לענין אכילה הרי יהיה החילוק ביניהם לענין ביעור. ובית הלל אומרים ילפינו ביעור מאכילה.

גם בגמרא במקום אחר משמע שאין חיוב ביעור בפירוויים אלא בגלוסקא יפה'

3. תלמוד בבלי מסכת פסחים דף ו עמוד ב

אמר רב יהודה אמר רב: הבודק צריך שיבטל כלכו, סמוך לבדיקה מיד, ואומץ: כל חמירא דליכא כתיבא הדין ליבטל. מאי טעמא הדי מצער כל הגמא? אי נימא משום פירוויי הא לא חשיבי... אמר רבא: גזירה שמא ימצא גלוסקא יפה ודעתיה עליויה (כלומר שירצה בה ויעבור בכל יראה / יבוא לאכילה).

ביעור בצק שבסדקי עריבה

המשנה מחלקת לגבי חיוב ביעור, אם יש כזית בצק במקום אחד. בגמרא מובאת מחלוקת תנאים ואמוראים במשמעות המשנה

4. תלמוד בבלי מסכת פסחים דף מה עמוד א

משנה. בצק שבסדקי עריבה, אם יש כזית במקום אחד - חייב לבער, ואם לאו - בטל במיעוטו...

ללישנא קמא אין חיוב לבער פחות מכזית ואפילו בכזית אם בטל לכלי לא מבערים

גמרא. אמר רב יהודה אמר שמואל: לא שנו אלא במקום שאין עשויין לחזק, אבל במקום שעשויין לחזק - אינו חייב לבער לא שנו דכזית במקום אחד חייב לבער - אלא שאין הסדקין בשולי עריבה, מקום האקת מיס שיהא צדק זה מועיל לעריבה לחזק המיס אלא בדפנותיה, מקום שאין עשוי לחזק, אבל אם במקום העשוי לחזק הן - בטלו לגבה, והו כעז, דמסתמא בטליניהו האי גבא להסא, ואפילו כזית אינו חייב לבער. מכלל דפחות מכזית, אפילו במקום שאין עשוי לחזק - אינו חייב לבער שבע מעינה דפחות מכזית לא חשיב, ואף על גב דליכא בה פלגי זיתא טובא - הואיל ולא במקום אחד ינעו לא תשיב.

ללישנא בתרא יש חיוב לבער גם פחות מכזית למעט אם הוא בטל לכלי

איכא דמתני לה אסיפא: ואם לאו בטל במיעוטו. אמר רב יהודה אמר שמואל: לא שנו אלא במקום העשוי לחזק, אבל במקום שאין עשוי לחזק - חייב לבער. מכלל דכזית, אפילו במקום העשוי לחזק - חייב לבער ואף על

גב דולאי מנטייל ליה - אפילו הכי, כיון דחשיב (שיש כזית) - לא בטיל, ולכאנא בתרא חמירא מקמא.

תניא כלישנא קמא, תניא כלישנא בתרא.... אמר רב הונא: סמי קילתא קמייתא, דאינה משנה מקמי חמירתא.

אביי מצרף את הלישנות כך שיש למעשה שלשה איזורים ובאיזור האמצעי שהוא הדפנות תלוי בכזית. ומה שכתבו התנאים 'מקום שלא עשוי לחזק' אחד דיבר על על הדפנות ושם תלוי בכזית ואחד דיבר על שפת הקערה ושם מתחייב אפילו פחות מכזית (כיון שבדפנות יש קצת תועלת ללישה). וממילא לא חולקים. (ע"פ רש"י יאלא הא')

.. אמר ליה אביי:... אלא: הא והא רבי שמעון בן אלעזר היא, ולא קשיא; הא - במקום לישה, הא - שלא במקום לישה. אמר רב אשי: לא תימא שלא במקום לישה אגבה דאגנא, אלא אשיפתא דאגנא נמי קאי שלא מקום לישה, ולא בטיל ביה צדקי מכזית, כללל דתרווייהו תנאי: שפה עליונה - אפילו פחות מכזית עובר, שוליים - אפילו כזית אינו עובר, דפנות, כזית - עובר, פחות מכזית - אינו עובר. - פשיטא! - מהו דתימא: זמנא דאטיף ומטי להתם, קא משמע לן.

בהמשך עולה מחלק בין דין כרבה לדין בית וכאן משמע שרק במקום שעשוי להצטרף חוששין לפחות מכזית

...אמר עולא: לא אמרן אלא בעריבה, אבל בבית - חייב לבער. מאי טעמא - דזימנין דכניש להו, ונפלי גבי הדדי.

דעות הראשונים

יש חיוב ביעור אפילו בפירווי

ראה רש"י לעיל

"ח פוסק כאביי לחלק במקום המצאות הכזית למי שלשה איזורים

5. רבינו חננאל מסכת פסחים דף מה עמוד ב

אמר רב אשי לא תימא שלא במקום לישה אחורי אגנא כגון ספל שלשין בה אלא על שפת אגנא הוא שלא במקום לישה ומדחזי' רב אשי דפשיט שינויא דאביי ש"מ דהילכתא כותיה:

הרמב"ם מחמיר כלישנא בתרא שאפילו פחות מכזית חייב לבער אם אינו משמש לאטימת הכלי

6. רמב"ם הלכות חמץ ומצה פרק ב הלכה טו

בצק שבסדקי העריבה אם יש כזית במקום אחד חייב לבער, ואם לאו (כלומר שהוא פחות מכזית) אם היה עשוי לחזק בו שברי העריבה או לסתום בו נקב בטל במיעוטו ואם לאו חייב לבער. (ולכאורה סותר מה שהסביר בפירוש המשנה שדווקא בכזית מתחייב. ולהלן במג"א יוסבר כוונתו)

וכן כתב הא"ז המובא בשלטי גיבורים להחמיר בביעור אפילו פירווי

7. שלטי הגבורים מסכת פסחים דף יד עמוד א

לשון ריא"ז... ומורי זקני הרב אומר שאף בבית אין צריך לבער אלא פירוויין של עיסה (כיון שיכולים להדבק ולהצטרף לכזית) אבל פירוויין של פת אינן נחשבים לכולם.

ואני אומר שאף פירוויין של פת מבערין אותן בתחלה כשהן נראין לעין כדרך שאמרו בפירוויין של עיסה כמבואר בקונט' הראיות:

אמנם בסעיף י"א משמע שחיוב הביעור בפחות מכזית הוא דווקא אם מצטרפים לכזית עם חתיכות נוספות שנמצאות בכלי

יש חיוב ביעור בפחות מכזית אך לא בפירוין

וכן משמע בר"ן שהסביר שדווקא פירוין ממש בטלים אבל קצת גדול יותר חייב ביעור ומשמע אפילו פחות מכזית

8. ר"ן (על הרי"ף) מסכת פסחים דף ג עמוד א

וגלוסקא יפיה לאו דוקא אלא כל שיצא מכלל פירוין גלוסקא יפיה קרי לה וכיון דלא בטלה ממילא לכשימצאנה חייב לבערה מיד כמו שכתבתי למעלה וחיישינן דילמא משהי לה אפי' פורתא ועבר עלה אבל משבטלה אינו עובר דלא כתוב אלא תשביתו דלאו ברשותיה קיימא ואינו שלו:

אין חיוב ביעור בפחות מכזית (אלא במקום שיכול להצטרף)

לתוס' יש חומרא מיוחדת למקום לישה שאסור בפחות מכזית אמנם במקום אחר אין איסור פחות מכזית

9. תוספות מסכת פסחים דף מה עמוד א

כאן שלא במקום לישה - פ"ה דשלא במקום לישה עובר בפחות מכזית וקשה דאמר לקמן לא אמרן אלא בעריבה אבל בבית חייב לבער משום דזימנין דמיכנף ונפלי אהדי ולפ"ה תיפוק ליה דפחות מכזית חייב לבער שלא במקום לישה

ונראה לר"י דמקום העשוי לחזק היינו את הכלי בין במקום לישה ובין שלא במקום לישה עושין לחזק אך במקום לישה יש להחמיר יותר שיש לחוש שידבק מאותה עיסה לעיסה אחרת על ידי לישה או תבלע מן הטעם ולכן כזית במקום לישה אפילו עשוי לחזק עובר אף על גב דודאי מבטלו כיון דאיכא תרתי לריעותא כזית ובמקום לישה ופחות מכזית אפילו במקום לישה אי עשוי לחזק לא גזרו ביה רבנן דכיון שהוא דבר מועט יכול לשמור שלא ילוש עליו וכן כזית שלא במקום לישה אי עשוי לחזק אין עובר אבל פחות מכזית ושלא במקום לישה אפילו אין עשויה לחזק מותר.

וכן לסמ"ק תלוי בכזית בלבד ומשמע אפילו במקום שלא עשוי לחזק כלישנא קמא

10. ספר מצוות קטן מצוה רכב

ובעריבות (ועיי' ברא"ש ק"ל) ובתיבות שלשין בהן חמץ אפילו ניקרו אותן בטוב לגמרי אין נותנין לתוכן המצות חמות וצריך לתת מפה או סדין להפסיק ביניהם ובין העריבה, ונכון לטווחן בטיט או ליתנן לגוי משום דרוב פעמים אי אפשר לנקרם שלא ישאר כזית בין הכל.

וכן כתב בתרומת הדשן שאין צריך ביעור בפחות מכזית ואפילו בגריג חיטה

11. תרומת הדשן פסקים וכתבים סימן קסד

אשר דרשתי חטה שנמצאת בתרנגולת בפסח אם צריך לשורפה או ישליכה במקום הפקר? דע כי מנהג הוא לשורפה כדכתב מרדכי פ' קמא דפסחים בשם ר"י, דחטה בתרנגולת צריך כפיית כלי כדי לשורפה בחוה"מ, ואין נראה דאחטה גופא קאי דפחות מכזית א"צ ביעור כדאיתא פ' אלו עוברין.

פסק השו"ע

מהשו"ע בסעיף ז' משמע שיש חיוב ביעור בפחות מכזית שהעתיק לשון הרמב"ם

12. שולחן ערוך אורח חיים הלכות פסח סימן תמב סעיף ז

בצק שבסדקי עריבה, אם יש כזית במקום אחד חייב לבער; ואם לאו, אם היה עשוי לחזק בו שברי העריבה או לסתום בו נקב, בטל במיעוטו; ואם לאו, חייב לבער.

13. שולחן ערוך אורח חיים הלכות פסח סימן תמב סעיף יא

עריבות שלשין בהן חמץ, אין לסמוך על מה שרוחצים אותן בחמין ומנקרין החמץ מהן; כי אי אפשר לנקרן שלא ישאר בהן בין הכל כזית, והכלי מצרפו;

לכן המג"א מעמיד את דברי השו"ע בסעיף ז באופן שיש בהכל כזית כסמ"ק על פי דבריו בסעיף י"א. ומביא בשם הרבה פוסקים להחמיר

14. מגן אברהם סימן תמב סעיף ז

י ואם לאו חייב לבער. ודוקא כשיש בין הכל כזית דאז הכלי מצרפו אבל כשלא נשאר בין הכל כזית א"צ לבער אפי' אין עשוי לחזק וכמ"ש סעיף י"א כן מוכח בסמ"ק. (וכ"כ המשנ"ב אות לג)

אבל דעת הרבה פוסקים דאם אין עשוי לחזק ואפי' פחות מכזית חייב לבער ועס"ח ומ"ש סי' ת"ס ס"ג. וכ' הג"מ בשם הרא"מ דדוקא כשראו לאכילה קצת אבל מטונף קצת ופחות מכזית א"צ לבער: (וכעין זה כתב בסיומן תמ"ב אות יב: ופשוט דאפי' פחות מכזית צריך ביטול ואם לא ביטלם צריכים ביעור)

וכן לענין חמץ על הקורה חייב השו"ע לבעור דווקא בכזית

15. שולחן ערוך אורח חיים הלכות פסח סימן תלח סעיף ב

כזית טהור לשון הרמב"ם וגמרא במקור (פסחים י: אין מילת 'כזית') חמץ למעלה על הקורה, מחייבים אותו להביא סולם להורידו מפני שפעמים יפול מהקורה;

לכאורה לענין לישת בצק בערב פסח לאחר זמן החיוב חש השו"ע גם לפירוים?

16. שולחן ערוך אורח חיים הלכות פסח סימן תס סעיף ג

הלש אחר זמן איסור חמץ יאמר בשעת לישה: כל פרורים שיפלו בשעת לישה ועריכה וכן בצק הנדבק בכלים אני מבטל אותם, כדי שנמצא שמבטלן קודם חימוצן.

המשנ"ב מסביר שיש לחלק בין מקום שמסתבר שהפירוין יצטרפו לכזית שיש חיוב לבער לבין מקום שאין לחוש

17. שער הציון סימן תס ס"ק טז

(טז) ואף דלעיל סימן תל"ד בארנו דפרורין אינם צריכין ביטול דממילא בטיילי, היינו, פרורי לחם דכל פרור הוא בפני עצמו, מה שאין כן בבצק אפשר דעל ידי כיבוד הבית יתקבצו יחד לכשיעור כזית, ושיעור כזה אינו מתבטל מאליו [מהרי"ל]:

וכן הסכימו המהר"ל, והמטה משה, והמגן אברהם, ושיירי כנה"ג, והפרי חדש, והאליה רבה, והגר"ז, ושולחן גבוה - יבי"א ז, מג.

וכן משמע להקל מדברי השו"ע בערב פסח שחל בשבת שמנער את המפה

18. שולחן ערוך אורח חיים הלכות פסח סימן תמד סעיף ד

אחר שאכל בשבת זה סעודת שחרית, ינער המפה שאכלו בה

חצי שיעור אסור מהתורה?

פירוים לא מבערים אבל חצי זית כן

23. פרי מגדים אורח חיים אשל אברהם סימן תמד ס"ק ו

ו ינער. עיין מ"א. [סימן] תל"ד [ס"ק] ה' דפירורין ממילא בטלי, אבל חצי שיעור חייב לבער מן התורה. ומיהו הואיל ונדרסין ומטונף קצת אין צריך לבער, עיין סימן תמ"ב אות יו"ד:

בזעת הרב אלישיב נראה שיש לבער פירורין פחות מכזית כל עוד הם בגודל שראוי לאכילה

24. קונטרס 'הליכות והנהגות' לגר"ש אלישיב עמוד ג

מעיקר הדין אין צריך לבדוק את הספרים, מכיון שלא מצוי שיהיה בהם פירורים הראויים לאכילה, ופירורים הקטנים הרי הם בטלים מאליהם. ואפילו אם יהיו פירורים הראויים לאכילה, אין חשש שמא יבוא לאכלם כיון שהם מטונפים קצת.

רק כזית צריך לבער

והפ"ח כותב בשדעת השו"ע שאין צריך לבער פחות מכזית אפילו כשנראה אותו

25. פרי חדש אורח חיים סימן תמד סעיף ד

ינער המפה שאכלו בה. אבל הפירורין אין צריך לבערן כדאמרינן בפ"ק דפסחים ... כלומר וממילא בטלו ואפילו רואה אותם אין צריך לבער, ודלא כדמשמע מדברי הר"ן ז"ל [פסחים ג, א ד"ה אמר] ולאפוקי מסברת הרי"א ז"ל בפרק אלו עוברין [ד, א שלטי הגבורים ד"ה ו"א שכל] דלכתחילה צריך לבערן וליתא, וכן כתוב בתרומת הדשן בפסקים וכתבים סימן קס"ד הביאו הב"י בסוף סימן תס"ז [ד"ה כתוב בכתב], והני מילי בדליכא כזית אבל אי איכא כזית שלם מייחב לבעוריה²

האול"צ מוכיח שאין צריך לבער חצי זית. ואילו דין 'חצי שיעור' שייך רק כשלא ביטל שאחריו ממילא אין איסור תורה.

26. שו"ת אור לציון חלק א - אורח חיים סימן לב

על דברי החו"א לעיל בחיוב בדיקת הספרים ואנו לא ראינו לרבותינו שנהגו כן, ונלע"ד טעם המנהג, דמשום חשש כזית חמץ בספרים, לא חיישינן שמא יפול ויאכלנו, דלא מצוי כזית,

ומשום חשש פירורין גם כן לא חיישינן, או משום דלא חשיבי, כדברי הגמ' (שם דף ו' ע"ב), או מטעם דכיון שמהתורה אם יאכלנו אין בו כרת לא חייב לבדוק, והראיה לזה, שהרי הגמ' (שם דף י' ע"ב) שואלת, בעי רבא ככר בשמי קורה צריך סולם להורידה או אין צריך, מי אמרינן כולי האי לא אטריחו רבנן וכו', לא אתי למיכלה, או דילמא זימנין דנפל ואתי למיכלה וכו', והרמב"ם בהלכות חמץ ומצה (פרק ב' הי"ד) שינה מלשון הגמ' וכתב וז"ל: כזית חמץ בשמי קורה מחייבין אותו להביא סולם להורידו, שפעמים יפול משמי קורה, עכ"ל, משמע להדיא, דדוקא כזית מחייבין אותו להוריד ולבער אבל לא על פחות מכזית, ובהלכה זו של ככר בשמי קורה נתנה הגמ' טעם שמא יאכלנו, ולא נמצא בשום מקום נוסף טעם זה,

... אבל אם לא ביטל לבער אפילו בכל שהוא כיון דיש בו איסור של חצי שיעור, והיינו טעמא למה דאיתא בשו"ע (סי' תס"ז סעי' ט'), ואתם חטים או שעורים (שנמצאו בתבשיל בפסח), שורפים אותם, כיון דאינם מבוטלים, שהרי בערב פסח עדיין לא היו מחומצין. (וראה שולחן ערוך הרב אורח חיים קונטרס אחרון סימן תמב אות טו שגם חלק בין ביטל ללא ביטל אבל לשיטתו גם כשביטל נפטר מכיעור רק כשדבוק כדברי השו"ע בתמ"ב ח' הואיל ואלו החצאי זתים דבוקים בכתלים'. אמנם ראה בשעת"צ שם שלשו"ע אין צורך בזה והוא העתיק לשון הרמב"ם.)

הפמ"ג כותב שיש חיוב ביעור בפירורין מהתורה מדין חצי שיעור

19. פרי מגדים אורח חיים אשל אברהם סימן תמד ס"ק ו

ו ינער. עיין מ"א. [סימן] תל"ד [ס"ק] ה' דפירורין ממילא בטלי (עד כאן לשון המג"א. מכאן דברי הפמ"ג), אבל חצי שיעור חייב לבער מן התורה. ומיהו הואיל ונדרסין ומטונף קצת אין צריך לבער, עיין סימן תמ"ב אות יו"ד:

שערי תשובה מביא שלש סברות מתי חוששים לחצי שיעור שאינם שייכות באיסור כל יראה: א) שקיים רק באיסורי אכילה. ב) שקיים רק כשעושה מעשה. ג) שקיים רק במציאות שהחצי שיעור יכול להפוך למפרע לאיסור על ידי צירוף

20. שערי תשובה סימן תמב

[יב] אלא מבטל. ועבה"ט ועיין במג"א ס"ק א' לענין חצי שיעור אם אסור מה"ת לענין ב"י

ובשו"ת ח"צ סי' ע"ו כת' דלמ"ד בשאין החצאי זתים דבוקים בכתלים ג"כ א"צ י"ל דדוקא באיסורי אכילה גלי לן קרא דכל חלב דחצי שיעור אסור כו' דטעמא דחזי לאצטרופי לחוד לא מהני

א"נ י"ל דדוקא בעושה מעשה שמחשיבו לאותו חצי שיעור אבל בפחות מכזית מה שמניחו בביתו ואינו מבערו אינו עושה דבר שמחשיבו לא אמרינן ב'י חזי לאצטרופי ע"ש,

ובשאגת ארי' סוף סי' פ"א כתב בטעם הדבר דבאיסור אכילה אם אוכל כזית בכא"פ מצטרף וחייב עליו נמצא מה שאכל תחלה באיסור אכל למפרע דהא מיהו מצטרף ומשלים שיעור האכיל' לחיוב אבל לענין ב"י אפי' אם ישלים אחר זמן לכזית יעבור מכאן ולהבא וכו"ז ששהו אצלו פחות מכזית ליכא איסור' למפרע אפי' לבתר שהשלימו לכזית וכיון דא"א שיבוא לאיסור ב"י למפרע בשחיית ח"ש זה לא שייך טעמ' דחזי לאצטרופי ע"ש,

והדברים עתיקים מדבש מתוקים ואילו ואילו דברי אלהים חיים ועיין בשו"ת פ"י סי' ט"ו שהאר"ג כ"כ בענין זה אם שייך ח"ש לענין איסור ב"י:

דעות הפוסקים בחיוב ביעור בפחות מכזית

אפילו פירורין צריך לבער

החו"א מחלק בין חשש בל יראה לחיוב ביעור שקיים אפילו בפחות מכזית שמא יבוא לאכלו

21. חזו"א פסח קטז יח בסופו

נראה דלענין חיוב מחיצה שתקנו חכמים¹ כדאמר לעיל ו' א אין חילוק בין פירורין לגלוסקא יפה (כלומר טעם המחיצה בחמץ של גוי הוא משום היכרא שלא יבוא לאכלו (פסחים ו וברש"י שם) ממילא אפשר שחיוב זה הוא בכל שהוא.) והלכך חייבין לבדוק את הספרים משום חשש פירורין אף שאין בהם כזית (או לעשות מחיצה כלומר לכסות אותן שלא יבוא לאכלן). ופירורין שעבר עליהם הפסח נראה דהן אסורין כמו חמץ.

וכן דעת הגרמ"א לחייב ביעור או מחיצה

22. הלכות הגנים לגרמ"א פרק ג אות כח

ספרים במשך כל השנה לא יאכל ליד ספר פתוח ואם לא נזהר מחמץ בספר יבדקנו דף דף או שישים אותו עם החמץ יוכל לכסות את כל המדפים עם הספרים בנילון ולכתוב ע"ז שיש בזה חשש חמץ.

² כדאמרינן בפ"ק דביצה [ב, א מתניתין] ובית הלל אומרים זה וזה בכזית, ואמרינן התם [ז, ב] דלענין ביעור פליגי, וכמו שכתוב בסימן תמ"ב סעיף ח':

¹ כלומר טעם המחיצה בחמץ של גוי הוא משום היכרא שלא יבוא לאכלו (פסחים ו וברש"י שם) ממילא אפשר שחויב זה הוא בכל שהוא.